

*Predrag Petrović**

STRUKTURNE KARAKTERISTIKE ROBNE RAZMENE SRBIJE I EVROPSKE UNIJE

APSTRAKT: *Intenzitet spoljnotrgovinskog deficita i dinamika njegovog širenja tokom perioda od 2000. do 2004. godine, nameću potrebu da se problemu konkurentnosti posveti posebna pažnja. Opšti je stav stručne javnosti da se dugoročna konkurentnost države i biznisa ne može generisati sa postojećom privrednom strukturom i, posledično, strukturom robnog izvoza. Stoga je neophodno rešenje ovog problema tražiti upravo u restrukturiranju privrede i izvozne ponude, te njenom prilagođavanju potrebama najvažnijih spoljnotrgovinskih partnera. Svakako, najpre se javlja potreba konvergencije robne strukture izvoza ka strukturi spoljnog uvoza, to jest potreba, Evropske unije. Ovo je posledica činjenice da ova grupacija zemalja predstavlja najvažniju izvoznju destinaciju privrede Srbije, odnosno da se nešto više od polovine ukupnog robnog izvoza plasira u*

ove zemlje. Upravo iz ovog razloga neophodno je da se postavi dijagnoza o stepenu strukturne adekvatnosti izvoza Srbije u Evropsku uniju kao i da se da set korisnih sugestija kako doći do leka.

KLJUČNE REČI: *spoljnotrgovinski deficit, struktura robnog izvoza, struktura robnog uvoza, spoljni izvoz Evropske unije, spoljni uvoz Evropske unije, Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija, odseci Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije, koeficijent podudarnosti, industrijski proizvodi, primarni proizvodi, radno-intenzivni proizvodi, tehnološki-intenzivni proizvodi, intra-industrijska trgovina, standardni Grubel Lloyd-ov indeks, Michaely-jev indeks različitosti, korigovani Grubel-Lloyd-ov indeks, Aquino-v indeks, indikator otkrivene komparative prednosti, strane direktne investicije..*

* Telekom Srbije, a.d.

ABSTRACT: *The intensity of foreign trade deficit and the dynamics of its growth from 2000 to 2004 suggest the need to give a special attention to the problem of competitiveness. It is a general opinion of professional public that the long-term competitiveness of a state and business cannot be generated from the current economic structure and, therefore, the structure of product export. Therefore, the solution to the problem is to be sought in restructuring the economy and the export offer, and adjusting it so that it meets the demand of the most important foreign trade partners. First of all, there is the need to converge the product structure of export with the structure of foreign import, that is, the needs of the European Union. This is a consequence of the fact that this particular group of countries represents the most important destination of Serbian export, that is, that a little more than the half of the total product export is intended for these*

countries. This is exactly why it is necessary to establish a diagnosis of the degree of structural adequacy in terms of Serbia's export to the European Union, and to provide a set of useful suggestions about how to find the cure.

KEY WORDS: *foreign trade deficit, the structure of product export, the structure of product import, the outer export of the European Union, the outer import of the European Union, the Standard International Trade Classification, concordance coefficient, industrial products, primary products, work-intensive products, technological-intensive products, intraindustrial trade, standard Grubel Lloyd index, Michaely index of difference, corrected Grubel-Lloyd index, Aquino index, the indicator of discovered comparative advantage, direct foreign investments.*

Uprkos činjenici da stavovi političkih zvaničnika, kreatora ekonomske politike, od nedavno korespondiraju sa mišljenjem brojnih akademskih ekonomista da je spoljnotrgovinski deficit ekonomski problem broj jedan, čini se, ipak, da se ne posvećuje dovoljna pažnja dubokim strukturnim distorzijama srpske ekonomije. Teško je poverovati da se dugoročna makrokonkurentnost, povećanje izvoza i zaposlenosti može graditi u onim sektorima u kojima je Srbija danas konkurentna. To nikako ne znači da odnosne sektore treba zanemariti, već obratno, potrebno ih je stimulisati ne bi li njihov izvoz dostigao zavidan nivo. Ipak, naročitu pažnju treba posvetiti onim sektorima koji zauzimaju značajno mesto u strukturi tražnje ekonomski prosperitetnih zemalja, posebno Evropske unije. Prilagođavanje strukture privrede i, posledično, izvoza strukturi tražnje ovih ekonomija otvorilo bi dodatni manevarski prostor za dugoročno povećanje izvoza, održiv privredni rast i povećanje zaposlenosti. Cilj ovog rada jeste da rasvetli krupne strukturne neusklađenosti u trgovini Srbije sa Evropskom unijom kako bi se na relativno jednostavan način prikazalo šta je to neophodno činiti i na koje privredne oblasti treba staviti akcenat.

Rad je koncipiran iz tri dela. Prvi deo se odnosi na analizu strukturne podudarnosti srpskog izvoza u Evropsku uniju i njene tražnje. Drugi deo se bavi stati-

stičkom analizom intra-industrijske trgovine kao pokazatelja strukturne konvergencije ovih dveju ekonomija, dok je poslednji deo rada posvećen analizi iskazanih komparativnih prednosti u periodu 2000-2003. godina.

STRUKTURNA NEUSKLAĐENOST IZVOZA U EVROPSKU UNIJU

U cilju razmatranja strukturne prilagođenosti srpskog izvoza potrebama Evropske unije, neophodno je objasniti klasičnu statističku aparaturu koja se u teoriji međunarodne trgovine koristi za potrebe analize strukturne prilagođenosti izvoza zemlje j strukturi uvoza zemlje k . U ovu svrhu se koristi *koeficijent podudarnosti* (*coefficient of conformity*) koji se računa primenom sledeće formule:¹

$$Cx = \frac{\sum_{i=1}^n X_{ij}M_{ik}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n X_{ij}^2 \cdot \sum_{i=1}^n M_{ik}^2}} \quad (1)$$

gde simboli imaju sledeće značenje:

- X_{ij} - udeo proizvoda i u ukupnom izvozu zemlje j ,
- M_{ik} - udeo proizvoda i u ukupnom uvozu zemlje k ,
- Cx - vrednost koeficijenta podudarnosti.²

Teorijski, vrednosti koeficijenta podudarnosti se kreću u intervalu od [0-1], pri čemu vrednosti bliže 1 označavaju veću strukturnu sličnost izvoza zemlje j i uvoza zemlje k i obratno.³ Interesantno je, međutim, uočiti kada će koeficijent podudarnosti uzimati ekstremne vrednosti, uz napomenu da su one moguće samo u teorijskoj ravni, te da se u empirijskim analizama nikada ne sreću. Nulta vrednost ovog koeficijenta bi značila da zemlja j ostvaruje nulti izvoz u svim rob-

1 Allen, R.G.D., *Mathematical Economics*, Macmillan and Co. LTD., London, 1966, p. 381.

2 Oznaka Cx je proizvoljno uvedena od strane autora.

3 Izračunavanje Cx je potrebno vršiti tri do četiri nivoa agregacije ispod nivoa na koji se koeficijent odnosi. Razlog za ovo je činjenica da sa porastom nivoa agregacije vrednost koeficijenta raste sve do nivoa privrede za koji bi ona bila jednaka jedinici. Drugim rečima, ukoliko vršimo izračunavanje Cx za privredu kao celinu neophodno je to činiti na dvocifrenom ili trocifrenom nivou Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije (SMTK). Ipak, za potrebe ovog rada izračunavanja su vršena na nivou odseka SMTK (dvocifreni nivo) zbog trenutne raspoloživosti podataka što u krajnjoj instanci ne relativizira rezultate analize.

nim kategorijama koje su zastupljene u uvozu zemlje k , što znači da zemlja k ostvaruje nulti uvoz u svim robnim kategorijama koje su zastupljene u izvozu zemlje j . Takođe, jedinična vrednost koeficijenta bi značila da svaka robna kategorija ima jednako učešće u izvozu zemlje j i uvozu zemlje k . Drugim rečima, što se pomenuta učešća (X_{ij} i M_{ik}) više razlikuju po pojedinim robnim kategorijama vrednost koeficijenta je bliža nuli i obratno, što su ona sličnija njegova vrednost je bliža jedinici. Ovo znači da vrednost C_x bliža jedinici ukazuje da sve robne kategorije imaju gotovo jednak relativni značaj za izvoz zemlje j i uvoz zemlje k , odnosno da se struktura izvoza i uvoza ovih zemalja podudara. U suprotnom, mogli bi zaključiti da one robne kategorije koje imaju visok relativni značaj za izvoz zemlje j , simultano imaju mali relativni značaj za uvoz zemlje k i obratno, što bi ukazivalo na veoma nizak stepen strukturne podudarnosti izvoza zemlje j i uvoza zemlje k .

Na ovom mestu je izvršena analiza strukturne podudarnosti između izvoza Srbije u Evropsku uniju i spoljnog uvoza Evropske unije u vremenskom periodu od 2000. do 2003. godine. Primenom formule (1) dobijene su sledeće vrednosti koeficijenta podudarnosti po godinama:

Tabela 1.1 Vrednosti koeficijenta podudarnosti između izvoza Srbije u EU i uvoza EU iz sveta

Godine	2000	2001	2002	2003
Vrednosti koeficijenta podudarnosti (C_x)	0.4091529904	0.4612367440	0.4316741658	0.4339879519

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih iz *External and intra- European Union trade- Statistical yearbook, data 1958-2003.*, Eurostat i Republičkog zavoda za statistiku.

Na osnovu dobijenih vrednosti uočavamo da je struktura izvoza Srbije u EU u velikoj meri neprilagođena njenim potrebama. Zapravo, u posmatranom periodu vrednost koeficijenta podudarnosti je niska i prilično konstantna uz neznatni porast u 2003. u odnosu na 2000. godinu. U cilju dubljeg sagledavanja strukturnih različitosti izdvojeni su sektori koji najviše doprinose njenoj niskoj vrednosti.⁴

4 Selekcija izvoznih sektora je izvršena tako što je za svaki sektor izračunat odnos njegovog udela u izvozu Srbije u EU i udela u uvozu EU iz sveta. Za sve sektore kod kojih je ovaj odnos

Tabela 1.2 *Sektori SMTK koji imaju dva i više puta veći udeo u srpskom izvozu u EU nego u uvozu EU*

SEKTORI SMTK Rev. 3	Udeo u ukupnom izvozu Srbije u EU				Udeo u ukupnom uvozu EU iz sveta				Razlika do jedinice			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	06 Šećer, proizvodi od od šećera, med	0.11%	4.18%	7.90%	5.86%	0.15%	0.17%	0.20%	0.20%	-0.301	23.344	38.470
62 Proizvodi od kau čuka	5.12%	5.87%	7.20%	7.64%	0.55%	0.59%	0.64%	0.71%	8.286	9.001	10.273	9.837
05 Povrc i voće	12.78%	12.60%	13.54%	14.00%	1.36%	1.44%	1.53%	1.56%	8.367	7.752	7.828	7.963
85 Obuća	5.62%	6.90%	5.00%	5.78%	0.91%	1.01%	1.07%	1.08%	5.178	5.832	3.687	4.340
57 Plastične materije u primarnim oblicima	3.50%	3.19%	4.05%	3.41%	0.70%	0.68%	0.71%	0.72%	3.976	3.664	4.736	3.750
21 Kože sirove, krzna ne činjena	0.24%	0.46%	0.29%	0.39%	0.11%	0.12%	0.11%	0.08%	1.212	2.764	1.740	3.670
67 Gvožđe i čelik	9.02%	5.83%	8.11%	5.35%	1.40%	1.37%	1.31%	1.47%	5.429	3.254	5.199	2.632
24 Pluta i drvo	4.55%	2.90%	2.69%	2.71%	0.81%	0.74%	0.75%	0.75%	4.638	2.914	2.605	2.605
23 Sirovi kaučuk	0.39%	0.74%	1.08%	0.67%	0.18%	0.18%	0.18%	0.20%	1.088	3.240	5.042	2.312
00 Žive životinje	0.42%	0.60%	0.33%	0.23%	0.08%	0.08%	0.08%	0.08%	3.967	6.310	3.096	2.054
68 Obojeni metali	7.60%	5.67%	5.23%	6.03%	2.45%	2.27%	2.04%	1.99%	2.099	1.495	1.560	2.029
09 Razni proizvodi za ishranu	0.47%	0.28%	0.29%	0.38%	0.14%	0.14%	0.14%	0.13%	2.431	1.010	1.124	1.981
04 Žitarice i proizvodi	1.00%	0.28%	2.47%	0.79%	0.20%	0.23%	0.35%	0.29%	3.905	0.213	6.017	1.764
43 Prerađena životinjska i biljna ulja, masti	0.14%	0.13%	0.13%	0.12%	0.03%	0.04%	0.04%	0.04%	3.125	2.455	2.040	1.644
63 Proizvodi od plute i drveta	1.33%	1.49%	1.12%	1.36%	0.57%	0.57%	0.59%	0.59%	1.322	1.619	0.908	1.317
84 Odeća	13.38%	15.58%	11.82%	11.64%	4.96%	5.24%	5.46%	5.41%	1.696	1.972	1.167	1.154
82 Nameštaj i delovi	1.99%	1.56%	1.74%	2.90%	1.06%	1.13%	1.26%	1.38%	0.883	0.384	0.381	1.094

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih iz *External and intra- European Union trade- Statistical yearbook, data 1958-2003.*, Eurostat i Republičkog zavoda za statistiku.

U prethodnoj tabeli prikazani su sektori koji imaju najmanje dva puta veći udeo u srpskom izvozu u EU u odnosu na njihov udeo u ukupnom njenom uvozu. Posmatranjem podataka o udelima pojedinih robnih kategorija za EU i Srbiju, lako se uočava visoka razlika u ovim vrednostima. Po ovom kriterijumu naviše se izdvajaju: šećer, proizvodi od šećera i med-06, proizvodi od kaučuka-62, povrće i voće-05 i obuća-85.⁵ Zapravo, ogromna razlika u strukturi robnog izvoza Srbije u EU u odnosu na spoljni uvoz Evropske unije može se uočiti i ako po-

jednak jedinici mogli bi zaključiti da u okviru njih postoji potpuna podudarnost izvoza Srbije i uvoza EU. Ipak, ukoliko bi ovaj odnos značajno odstupao od jedinice naviše ili naniže korektno bi bilo konstatovati da je podudarnost niska. Konačno, izračunato je odstupanje pomenutih odnosa od jedinice po apsolutnoj vrednosti, a zatim su selektovani sektori sa najvećim vrednostima odstupanja.

- 5 Naročito pažnju treba usmeriti na sektor šećer, proizvodi od šećera i med koji je 2000. godine manje učestvovao u srpskom izvozu nego u uvozu EU da bi već 2001. godine njegov udeo u izvozu Srbije bio 24.3 puta veći nego njegov udeo u uvozu EU. Ovakva dinamika nastavljena je i 2002. godine, razume se pod uticajem preferencijalnog izvoza viškova domaće proizvodnje

redimo učešće odabranih sektora u njima (tabela 1.2). Svi sektori u tabeli 1.2 su 2003. godine učestvovali sa 69,26 % u srpskom izvozu u EU, dok su istovremeno ostvarili udeo od 16,68 % u ukupnom uvozu Evropske unije. To praktično znači da robne kategorije koje čine oko 70 % srpskog robnog izvoza imaju veoma mali značaj za uvoz EU. Važno je, takođe, primetiti da svi sektori izuzimajući: plastične materije u primarnim oblicima -57, proizvode od kaučuka -62, proizvode od plute i drveta -63, odeću -84, obuću -85 i nameštaj i delove -82, spadaju u primarne proizvode.⁶ Istovremeno, kao tehnološki intenzivne proizvode možemo izdvojiti samo sektor plastičnih materija u primarnim oblicima -57. Ovolika zastupljenost primarnih proizvoda i proizvoda koji su intenzivni radom i prirodnim resursima ukazuje na nesposobnost srpske privrede da se putem tehnološki intenzivnih i industrijskih proizvoda integriše u tržište Evropske unije. Nema sumnje da je ovakva konstatacija podržana činjenicom da je udeo pomenutih primarnih proizvoda (tabela 1.2) u ukupnom izvozu Srbije u EU 2003. godine na nivou od 36,52 % pri čemu je udeo ukupnih primarnih proizvoda u izvozu Srbije u EU 42,0 %. Ovo nam govori da u kontigent robnih kategorija koje igraju značajnu ulogu u srpskom izvozu spadaju gotovo svi primarni, kao i ranije pobrajani industrijski proizvodi. Ukoliko bi ovome dodali i podatak da je učešće primarnih proizvoda u ukupnom robnom izvozu EU neuporedivo manje, te da je 2003. godine iznosilo 13,2 %, kompletirali bi sliku o inferiornosti srpske privrede i, istovremeno, njenoj nesposobnosti da se bolje pozicionira u međunarodnoj podeli rada.⁷

Pored proizvoda koji znatno više učestvuju u izvozu Srbije nego u uvozu Evropske unije, na nisku vrednost koeficijenta podudarnosti utiču i one robne kategorije koje u srpskom izvozu učestvuju neuporedivo manje nego u uvozu EU. Ovi sektori su predstavljeni u tabeli 1.3.⁸

šećera u EU. Ipak, takozvana «šećerna afera» i suspenzija preferencijalnog pristupa tržištu Evropske unije uticali su da se ovaj odnos u 2003. godini smanji na 29 puta što jasno ukazuje koliko su trgovinski preferencijali uvedeni od strane EU, bar kada je o šećeru reč, blagotvorno delovali na srpsku industriju šećera.

- 6 Prema metodologiji Konferencije Ujedinjenih Nacija za trgovinu i razvoj (UNCTAD) sektori 1, 2, 3, 4, 67, 68 spadaju u primarne proizvode, dok sektori 5, 6, 7, 8, bez sektora 67 i 68 čine industrijske proizvode.
- 7 Takođe, Srbija nedovoljno izvozi tehnološki intenzivne proizvode. Njihov udeo je u ukupnom izvozu u EU 2003. godine iznosio skromnih 15 % što, polazeći od činjenice da je udeo ovih proizvoda u spoljnom izvozu EU iste godine iznosio 57,6 %, još jednom potvrđuje nepovoljnost strukture robnog izvoza Srbije.
- 8 Selekcija sektora je ostvarena tako što je od odnosa udela pojedinih robnih kategorija u izvozu Srbije u EU i uvozu EU oduzeta jedinica te su izdvojeni sektori koji su najbliži vrednosti -1.

Tabela 1.3 *Sektori SMTK koji imaju značajno niže učešće u izvozu Srbije u EU nego u spoljnom uvozu EU*

SEKTORI SMTK Rev. 3	Udeo u ukupnom izvozu Srbije u EU				Udeo u ukupnom uvozu EU iz sveta				Razlika do jedinice			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
34 Gas prirodni i industrijski	0.18%	0.22%	0.09%	0.01%	1.80%	2.18%	2.18%	2.45%	-0.899	-0.898	-0.958	-0.998
03 Ribe i prera đevine	0.01%	0.01%	0.01%	0.01%	1.12%	1.22%	1.24%	1.23%	-0.990	-0.995	-0.991	-0.991
32 Kameni ugalj, koks i briketi	0.00%	0.01%	0.00%	0.03%	0.72%	0.98%	0.88%	0.87%	-1.000	-0.995	-	-0.967
75 Kancelarijske ma šine za AOP	0.25%	0.20%	0.16%	0.22%	6.92%	6.37%	6.30%	6.15%	-0.963	-0.969	-0.975	-0.965
88 Fotoaparati, časovnici	0.06%	0.07%	0.07%	0.08%	1.27%	1.20%	1.09%	0.95%	-0.954	-0.939	-0.939	-0.914
27 Sirova đubriva i minerali	0.06%	0.04%	0.03%	0.03%	0.35%	0.35%	0.34%	0.33%	-0.837	-0.880	-0.917	-0.911
76 Telekomunikacioni aparati	0.05%	0.07%	0.23%	0.44%	4.77%	4.74%	4.47%	4.66%	-0.989	-0.986	-0.949	-0.906
87 Naučni kontrolni instrumenti	0.19%	0.15%	0.20%	0.22%	2.23%	2.38%	2.26%	2.12%	-0.915	-0.937	-0.911	-0.898
54 Medicinski i farmaceutski proizvodi	0.58%	0.25%	0.10%	0.27%	1.71%	2.20%	2.65%	2.57%	-0.661	-0.888	-0.964	-0.895
33 Nafta i naftni derivati	0.14%	1.45%	2.46%	1.28%	11.84%	10.78%	10.72%	11.15%	-0.988	-0.866	-0.771	-0.885
53 Proizvodi za bojenje i štavljenje	0.06%	0.10%	0.10%	0.07%	0.33%	0.32%	0.32%	0.30%	-0.829	-0.692	-0.694	-0.763

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih iz *External and intra- European Union trade- Statistical yearbook, data 1958-2003*, Eurostat i Republičkog zavoda za statistiku.

Kao i u prethodnom slučaju, industrijski proizvodi (kancelarijske mašine za AOP -75, fotoaparati i časovnici -88, telekomunikacioni aparati -76, naučni kontrolni instrumenti -87, medicinski i farmaceutski proizvodi -54 i proizvodi za bojenje i štavljenje -53) imaju zanemariv udeo u ukupnom srpskom izvozu u EU. Vrednost ovog udela (uzimajući u obzir sektore tabele 1.3) je 2003. godine iznosila 1,29 %, dok su pomenute robne kategorije u istoj godini pokrivale 16,75% spoljnog uvoza EU.

Međutim, neprilagođenost strukture izvoza neke zemlje u tranziciji (ZUT) ili zemlje u razvoju (ZUR) strukturi uvoza bilo koje ekonomski prosperitetne prirede ne mora sama po sebi da ima negativnu konotaciju. Zapravo, poznato je da je nakon završetka drugog svetskog rata i raspada kolonijalnog sistema podela rada bila tako izvršena da su ekonomski razvijene zemlje, bivši kolonizatori, prevažodno proizvodili i izvozili veliki broj industrijskih proizvoda višeg stepena finalizacije i dodate vrednosti, dok su, za razliku od njih, bivše kolonije izvezile svega nekoliko, po pravilu primarnih proizvoda.⁹ Upravo iz ovog razloga visoka

9 Ova konstatacija ukazuje na veoma nisku robnu koncentraciju izvoza ekonomski razvijenih zemalja kao i na monokulturni karakter izvoza bivših kolonija.

podudarnost strukture izvoza ZUT i ZUR sa strukturom uvoza ekonomski razvijenih zemalja mogla bi značiti dominaciju nekvalifikovanim radom i prirodnim resursima intenzivnih proizvoda u strukturi izvoza ovih nacionalnih ekonomija, što ni u kom slučaju ne bi bilo afirmativno. Ipak, u slučaju izvoza Srbije u Evropsku uniju približavanje strukturi uvoza EU istovremeno bi značilo i približavanje strukturi izvoza EU, odnosno značajan napredak kada je reč o strukturnim karakteristikama robnog izvoza. Da bi potvrdili ovu tezu izračunali smo vrednosti koeficijenta podudarnosti spoljnog izvoza i uvoza EU, s jedne, i izvoza Srbije u EU i EU u svet, s druge strane.¹⁰

Tabela 1.4 *Odgovarajuće vrednosti koeficijenta podudarnosti*

Godine	2000	2001	2002	2003
Vrednost koeficijenta podudarnosti (Cx) izvoz EU Vs uvoz EU	0.80241 23167	0.79876 04390	0.78898 73549	0.78075 54420
Vrednost koeficijenta podudarnosti (Cx) izvoz Srbija -EU Vs izvoz EU	0.35327 02091	0.35977 93582	0.32133 48386	0.34139 00135

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih iz *External and intra- European Union trade- Statistical yearbook, data 1958-2003.*, Eurostat i Republičkog zavoda za statistiku.

Na osnovu vrednosti prikazanih u tabeli 1.4 možemo uočiti da postoji konstantno visoka sličnost struktura izvoza i uvoza EU kao i izuzetno mala sličnost strukture izvoza Srbije u EU i izvoza EU u svet, te ovim dokazujemo raniju tvrdnju da bi za srpsku ekonomiju bilo krajnje poželjno da se, što je moguće više, prilagodi strukturi robnog uvoza Evropske unije, tim pre što je Evropska unija 2004. godine apsorbirala 52,2 % ukupnog srpskog robnog izvoza, pa bi ovakve tendencije istovremeno otvorile prostor za njegovo povećanje, a time i za smanjenje spoljnotrgovinskog deficita.

INTRA-INDUSTRIJSKA TRGOVINA SA EVROPSKOM UNIJOM

Loša struktura robne razmene Srbije može se uočiti i na osnovu analize intra-industrijske trgovine sa EU. U teoriji međunarodne trgovine pod intra-industrijskom, ili intra-sektorskom trgovinom se podrazumeva robna razmena diferenciranim proizvodima u okviru istih robnih grupa, odnosno statističkih sekto-

10 Intuitivno je jasno da se primenom formule za izračunavanje koeficijenta podudarnosti (1) može analizirati sličnost izvoza i uvoza bilo koje dve zemlje ili grupacije zemalja.

ra. Znači, reč je o veoma bliskim, ali ne i savršenim supstitutima koji u osnovi predstavljaju različite varijetete određenog proizvoda, nesumnjivo različitih po kvalitetu pri čemu je njihova diferenciranost izvor te razlike. Potreba za analizom ovog segmenta međunarodne razmene proizilazi iz nesposobnosti konvencionalnih teorija (teorija kao što su Smitova Teorija apsolutnih troškova, Rikardova teorija relativnih troškova i H-O-S model) da na bazi razlika u produktivnosti faktora proizvodnje i njihove raspoloživosti objasne tokove intra-industrijske trgovine. Statistički gledano, intra-industrijska trgovina je onaj deo izvoza/uvoza koji je poništen uvozom/izvozom proizvoda istog statističkog sektora. Udeo intra-industrijske trgovine u ukupnoj, najčešće je visok između zemalja na približno istom i istovremeno visokom nivou ekonomske razvijenosti. Tako bi njen visok udeo u razmeni Srbije i EU ukazivao na približno istu strukturu proizvodnje i izvoza, smanjenje tehnološkog jaza, odnosno povećanje komplementarnosti ovih dveju privreda .

U teoriji međunarodne trgovine egzistira veliki broj indeksa koji kvantifikuju intra-industrijsku trgovinu (Balassa, Michaely-Grubel-Lloyd, Aquino, standardni Grubel-Lloyd, modifikovani Grubel-Lloyd, itd.).¹¹ Međutim, jedan od indeksa koji se gotovo uvek sreće u empirijskim analizama spoljne trgovine je standardni Grubel Lloyd-ov indeks koji se izračunava primenom sledeće formule:¹²

$$G I = \frac{\sum_{i=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_{i=1}^n |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum_{i=1}^n (X_{ij} + M_{ij})} \quad (2.1)$$

gde pojedine oznake predstavljaju:

X_{ij} - izvoz proizvoda i zemlje j ,

M_{ij} - uvoz proizvoda i zemlje j .

Vrednost odnosnog indeksa se kreće u intervalu $[0,1]$, pri čemu nulta vrednost ukazuje na odsustvo intra-industrijske trgovine, dok jedinična vrednost govori da je kompletna robna razmena intra-industrijskog karaktera. Primenom

11 Ipak, zbog različitih nedostataka pomenuti indeksi, izuzimajući standardni Grubel-Lloyd-ov, modifikovani Grubel-Lloyd-ov i Aquin-ov indeks, uglavnom se ne koriste u empirijskim istraživanjima.

12 O.Kovač, J. Kozomara, P. Jovanović Gavrilović, M. Kovačević, B. Pelević, *Međunarodni ekonomski odnosi*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 1997, str 83.

gore navedene formule na empirijske podatke o robnoj razmeni Srbije i Evropske unije u dvocifrenoj ravni SMTK (revizija 3) i to u vremenskom periodu od 2000. do 2004. godine dobili smo sledeće vrednosti¹³ :

Tabela 2.1 Vrednosti standardnog Grubel-Lloyd-ovog indeksa u razmeni Republika Srbija – EU, 2000 -2004. godina

Godine	2000	2001	2002	2003	2004
Vrednost standardnog Grubel Lloyd -ovog indeksa u razmeni Srbija -EU	0.37305	0.39561	0.32907	0.33295	0.35338

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih od *Republičkog zavoda za statistiku*.

Izračunate vrednosti indeksa intra-industrijske trgovine ukazuju na zaključak da je udeo unutar-sektorske trgovine u robnoj razmeni Srbija-EU veoma nizak što znači da, nažalost, ne postoji zadovoljavajući nivo strukturne podudarnosti izvoza u Evropsku uniju i uvoza iz nje te da se nemože dijagnostifikovati smanjenje tehnološkog jaza i visoka komplementarnost ovih dveju ekonomija. Ovu tvrdnju možemo dokazati izračunavanjem ranije pomenutog koeficijenta podudarnosti između srpskog izvoza u EU i uvoza iz nje. Na prvi pogled može se učiniti da je vrednost ovog koeficijenta visoka upravo onda kada je visoka i vrednost standardnog Grubel-Lloyd-ovog indeksa što, zapravo, nije tačno. Svakako, teorijski je moguće da se po odsecima i grupama SMTK ostvaruje visok deficit ili suficit u odnosu na obim razmene, što bi podrazumevalo malo učešće intra-industrijske trgovine kvantifikovane Grubel-Lloyd-ovim indeksom, dok je, istovremeno, udeo pojedinih odseka i grupa u ukupnom izvozu i uvozu identičan ($X_{ij}=M_{ij},i$), što bi maksimiziralo vrednost koeficijenta podudarnosti. Ipak, kada je u žiži pažnje robna razmena između Srbije i Evropske unije to nije slučaj.

13 Treba podvući da je među analitičarima opšte prihvaćeno da je u cilju eliminisanja problema izbora adekvatnog nivoa agregacije, trocifreni nivo SMTK potpuno odgovarajući za izračunavanje ovog indeksa za celu nacionalnu ekonomiju, dok je petocifreni nivo odgovarajući ukoliko se računaju indeksi za pojedine sektore, te da je izračunavanje sprovedeno u dvocifrenoj ravni iz razloga momentalne raspoloživosti podataka što ne deformiše bazične zaključke.

Tabela 2.2 Vrednosti koeficijenta podudarnosti između izvoza Srbije u EU i uvoza iz nje, 2000 -2004. godina (odseci SMTK-revizija 3)

Godine	2000	2001	2002	2003	2004
Vrednost koeficijenta podudarnosti između izvoza Srbije u EU i uvoza iz nje	0.37872	0.43059	0.35904	0.37021	0.41125

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih od *Republičkog zavoda za statistiku*.

Poređenjem dobijenih vrednosti sa vrednostima koeficijenta podudarnosti iz tabele 1.1 nije teško zaključiti da postoji veći stepen strukturne podudarnosti između srpskog izvoza u EU i spoljnog uvoza EU nego između izvoza Srbije u EU i uvoza iz nje. Na osnovu te činjenice sa sigurnošću možemo tvrditi da veoma nizak udeo intra-industrijske trgovine u razmeni između Srbije i EU simultano predstavlja dokaz o postojanju velikog gepa između njihovih privrednih struktura i dostignutog nivoa ekonomskog razvoja.¹⁴

Ova teza može biti poduprta i vrednostima Michaely-jevog *indeksa različitosti* koji se izračunava prema sledećoj formuli:¹⁵

$$M_j = \sum_{i=1}^n \left| \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} - \frac{M_{ij}}{\sum_{i=1}^n M_{ij}} \right| \quad (2.2)$$

gde pojedine oznake predstavljaju:

X_{ij} - izvoz proizvoda i zemlje j ,

M_{ij} - uvoz proizvoda i zemlje j .

Svrha odnosnog indeksa je da kvantifikuje ukupnu strukturnu različitost u robnoj trgovini jedne ekonomije. Njegove vrednosti se kreću u intervalu $[0,2]$, pri čemu nulta vrednost označava identičnost strukture robnog izvoza i uvoza

14 Svakako, apstrahujući razliku u veličini Srbije i Evropske unije koja može biti uzrok i značajnim razlikama u relativnoj faktorskoj raspoloživosti.

15 O.Kovač, J. Kozomara, P. Jovanović Gavrilović, M. Kovačević, B. Pelević, *Međunarodni ekonomski odnosi*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 1997, str 82.

posmatrane privrede, dok maksimalna vrednost indeksa signalizira potpunu različitost u kompoziciji njene trgovine.¹⁶

Tabela 2.3 Vrednosti Michaely-jevog indeksa različitosti u razmeni
Republika Srbija – EU, 2000 -2004. godina

Godine	2000	2001	2002	2003	2004
Vrednost Michaely -jevog indeksa različitosti u razmeni Srbije sa EU	1.196929	1.147682	1.256844	1.161588	1.157385

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih od *Republičkog zavoda za statistiku*.

Dobijene vrednosti sasvim jasno potvrđuju tezu da je Grubel-Lloyd-ov indeks indicirao ne samo nizak udeo intra-industrijske trgovine u razmeni Srbije sa EU, već i duboku strukturnu različitost.

Međutim, ranije predstavljeni standardni Grubel-Lloyd-ov indeks, izborom adekvatnog nivoa agregacije, nije lišen svih nedostataka. Jedna od većih manjkavosti ovog indeksa, oko koje je u teorijskoj literaturi bilo dosta spora, je postojanje spoljnotrgovinske neravnoteže. Zapravo, što je neravnoteža u robnoj razmeni sa inostranstvom veća to je vrednost odnosnog indeksa manja bez obzira na stvarni intenzitet intra-industrijske trgovine. Ovo je konsekvencija statističke konstrukcije indeksa koja ga onemogućava da u uslovima spoljnotrgovinske neravnoteže (koja je u praksi uvek prisutna) postigne maksimalnu vrednost. I sami Grubel i Lloyd su bili potpuno svesni ove manjkavosti te su 1975. godine izvršili njegovu korekciju.¹⁷ Korigovani indeks se može iskazati kao:

$$Gl(adj) = \frac{\sum_{i=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_{i=1}^n |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum_{i=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \left| \sum_{i=1}^n X_{ij} - \sum_{i=1}^n M_{ij} \right|} \quad (2.3)$$

16 Grubel i Lloyd su 1975. godine prekomponovali ovaj indeks u želji da ga prilagode merenju intra-industrijske trgovine. Ipak, nedostaci imanentni novoformiranom indeksu učinili su da se on gotovo uopšte ne koristi u empirijskim analizama.

17 O.Kovač, J. Kozomara, P. Jovanović Gavrilović, M. Kovačević, B. Pelević, *Međunarodni ekonomski odnosi*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 1997, str 87.

pri čemu su:

X_{ij} - izvoz proizvoda i zemlje j ,

M_{ij} - uvoz proizvoda i zemlje j .

Zapravo, korigovani Grubel-Lloyd-ov indeks ima za cilj da izrazi udeo intra-industrijske trgovine u ukupnoj razmeni u situaciji kada bi spoljnotrgovinski bilans bio uravnotežen. On kao i standardni Grubel-Lloyd-ov indeks uzima vrednosti $[0,1]$, s tim što je maksimalna vrednost, za razliku od standardnog indeksa moguća u uslovima agregatne neravnoteže, ali samo u situaciji kada su predznaci spoljnotrgovinskog salda po svim proizvodima ili njihovim grupama na datom nivou agregacije međusobno jednaki. To, zapravo, znači da ukoliko jedna nacionalna ekonomija ostvaruje na datom nivou agregacije samo suficite ili samo deficite u robnoj razmeni svih grupa proizvoda, korigovani Grubel-Lloyd-ov indeks će imati maksimalnu vrednost. Vrednosti dobijene primenom formule 2.3 predstavljene su u narednoj tabeli.

Tabela 2.4 Vrednosti korigovanog Grubel-Lloyd-ovog indeksa u razmeni Republika Srbija – EU, 2000 -2004. godina

Godine	2000	2001	2002	2003	2004
Vrednost korigovanog Grubel - Lloyd-ovog indeksa u razmeni Srbija -EU	0.5582	0.6527	0.60824	0.6663	0.72871

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih od *Republičkog zavoda za statistiku*.

Uprkos visokim vrednostima korigovanog Grubel Lloyd-ovog indeksa, treba biti veoma oprezan prilikom izvođenja zaključaka. Naime, skok vrednosti indeksa ostvaren 2004. godine nesumnjivo je posledica rapidnog porasta spoljnotrgovinskog deficita, koji oduzimanjem od ukupne robne razmene, osetno umanjuje njegov imenilac. Ovo je, ujedno, bio i razlog zašto je odnosni indeks pretrpeo oštre kritike u teorijskoj literaturi.

Zapravo, Aquino je još 1978. godine smatrao da je standardni Grubel-Lloyd-ov indeks potcenjen iz razloga što su potcenjeni indeksi intra-industrijske trgovine na nivou pojedinih proizvoda, te bi stoga korektan način otklanjanja tih imperfektnosti zahtevao da se problem spoljnotrgovinske neravnoteže sanira tamo gde je i nastao a ne tamo gde je se kumulirao.¹⁸ Uvezi sa ovim, Aquino je došao na

18 Ovo se pre svega odnosi na potrebu otklanjanja spoljnotrgovinske neravnoteže na znatno nižem nivou agregacije nego što je nivo nacionalne ekonomije kako su to učinili Grubel i Lloyd konstrukcijom svog korigovanog indeksa.

ideju da konstruiše indeks koji će počivati na teorijskim vrednostima robnog izvoza i uvoza, odnosno vrednostima koje bi bile ostvarene da je spoljnotrgovinski bilans uravnotežen. Ukoliko bi ove vrednosti obeležili sa $Xijt$ i $Mijt$, Aquino-v indeks bi imao sledeći oblik¹⁹:

$$AQ = \frac{\sum_{i=1}^n (Xijt + Mijt) - \sum_{i=1}^n |Xijt - Mijt|}{\sum_{i=1}^n (Xijt + Mijt)} \quad (2.4)$$

Nije teško uočiti da Aquino-v indeks ima identičan oblik kao i standardni Grubel-Lloyd-ov indeks s tim što je reč o teorijskim vrednostima izvoza i uvoza a ne o stvarnim.²⁰ Kako bi se izbeglo računanje teorijskih vrednosti izvoza i uvoza Balassa i Bouwans su dali transformisanu verziju ovog indeksa, koja se dobija primenom formule:

$$AQb = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n \left| \frac{Xij}{Xj} - \frac{Mij}{Mj} \right|}{\sum_{i=1}^n \left(\frac{Xij}{Xj} + \frac{Mij}{Mj} \right)} \quad (2.5)$$

gde su:

- Xij - izvoz proizvoda i zemlje j ,
- Mij - uvoz proizvoda i zemlje j ,
- Xj - ukupan izvoz zemlje j ,
- Mj - ukupan uvoz zemlje j .

Aquino-v indeks, baš kao i prethodni, uzima vrednosti iz intervala [0,1] pri čemu je interesantno uočiti paralelu koja postoji između njega, koeficijenta podobudarnosti izvoza i uvoza iste zemlje i Michaely-jevog indeksa različitosti (prim.

19 O.Kovač, J. Kozomara, P. Jovanović Gavrilović, M. Kovačević, B. Pelević, *Međunarodni ekonomski odnosi*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 1997, str 89.

20 Teorijske vrednosti $Xijt$ i $Mijt$ se računaju po formuli:

$$Xijt = Xij \left(\sum_{i=1}^n (Xij + Mij) \right) / 2 \sum_{i=1}^n Xij; Mijt = Mij \left(\sum_{i=1}^n (Xij + Mij) \right) / 2 \sum_{i=1}^n Mij,$$

$$\sum_{i=1}^n Xijt = \sum_{i=1}^n Mijt = 1 / 2 \sum_{i=1}^n (Xij + Mij) \quad \text{pri čemu je}$$

P.P). Naime, Aquino-v indeks i koeficijent podudarnosti će ostvariti minimalnu vrednost (0) ukoliko zemlja ne uvozi proizvode koji su predmet njenog izvoza i obratno, oba indeksa će ostvariti maksimalnu vrednost u slučaju kada je udeo svakog proizvoda u ukupnom robnom izvozu i uvozu jednako, odnosno kada je $X_{ij} = M_{ij}$. Za razliku od njih, Michaely-jev indeks različitosti će ostvarivati maksimalnu vrednost (2) upravo u situaciji kada Aquino-v indeks i koeficijent podudarnosti beleže minimalne vrednosti i obratno.²¹ Dakle, postoji inverzna korelacija između Aquino-vog indeksa i koeficijenta podudarnosti, s jedne strane i Michaely-jevog indeksa različitosti, s druge. Znajući ovo te polazeći od ranije izračunatih vrednosti koeficijenta podudarnosti i Michaely-jevog indeksa različitosti (predstavljenih u tabeli 2.2 i 2.3) možemo naslutiti da su vrednosti Aquino-vog indeksa prilično niske. Ova konstatacija je podržana podacima sledeće tabele.

Tabela 2.5 Vrednosti Aquino-ovog indeksa u razmeni Republika Srbija – EU, 2000 - 2004. godina

Godine	2000	2001	2002	2003	2004
Vrednost Aquino -vog indeksa u razmeni Srbija - EU	0.40154	0.42616	0.37158	0.41921	0.42131

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih od Republičkog zavoda za statistiku.

Gotovo sva prethodna izračunavanje navode na zaključak da je udeo intra-industrijske trgovine u robnoj razmeni Srbije sa EU veoma nizak. Radi sagledavanja dobijenih rezultata čini nam se da nije zgreog sumirati izračunate vrednosti na jednom mestu.

Tabela 2.6 Prosečne vrednosti prethodno izračunatih indeksa za period 2000 - 2004. godina

INDEX	GI	GI(adj)	AQ	Mj	Cx
Prosečne vrednosti indeksa	0.357046	0.642829	0.407958	1.184086	0.389816

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih od Republičkog zavoda za statistiku.

21 Ovo je potpuno logično ako pođemo od činjenice da je Michaely-jev indeks različitosti istovremeno jednak brojiocu Aquino-vog indeksa.

Dva od ukupno tri indeksa intra-industrijske trgovine, koji su bili predmet ove analize, signaliziraju nam veoma mali udeo dvosmerne trgovine diferenciranim proizvodima u ukupnoj robnoj razmeni Srbije i EU. Ovo bez sumnje indicira prilično različitu kompoziciju izvoza Srbije u EU i uvoza iz nje a da je ova tvrdnja tačna, dokazali smo izračunavanjem prilično niskih vrednosti Michaely-jevog *indeksa različitosti* i koeficijenta podudarnosti. Ono što na prvi pogled može da stvori izvesnu konfuziju je prilično visoka prosečna vrednost korigovanog Grubel-Lloyd-ovog indeksa. Ipak, ona je posledica saniranja problema *spoljnotrgovinske neravnoteže* na nivou cele nacionalne ekonomije, a ne na nivou sektora kako bi bilo logično.

ISKAZANE KOMPARATIVNE PREDNOSTI

Za potpuniju analizu strukturnih promena srpskog izvoza, potrebno je izdvojiti sektore u kojima domaća ekonomija ostvaruje komparativne prednosti, kao i sagledati gde dolazi do njihovog povećanja a gde do smanjenja. U teorijskoj literaturi se za potrebe analize komparativnih prednosti često koristi indikator *otkrivene komparativne prednosti* (*Revealed comparative advantage*) koji se računa primenom formule:²²

$$RCA = \frac{X_{ij} / X_{ik}}{X_{nj} / X_{nk}} \quad (3)$$

gde pojedine oznake predstavljaju:

X_{ij} - izvoz proizvoda i zemlje j ,

X_{ik} - izvoz proizvoda i zemlje k ,

X_{nj} - izvoz svih proizvoda zemlje j ,

X_{nk} - izvoz svih proizvoda zemlje k .

Zapravo, ovaj pokazatelj polazi od tekućih karakteristika izvoza, a ne od raspoloživosti faktora proizvodnje kako to neke teorije čine. Očigledno, vrednost indikatora komparativne prednosti se računski dobija tako što se količnik izvoza proizvoda i zemlje j i k podeli sa količnikom ukupnog izvoza ovih zemalja. Matematički posmatrano, identična vrednost će se dobiti ukoliko stavimo u odnos udeo izvoza proizvoda i zemlje j u njenom ukupnom izvozu sa udelom izvoza proizvoda i zemlje k u njenom ukupnom izvozu.²³ Teorijski, vrednost ovog poka-

22 Balassa, B, *Trade Liberalization Among Industrial Countries*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, p. 203.

23 Ovo bi imalo sledeći matematički zapis: $(X_{ij}/X_{nj})/(X_{ik}/X_{nk})$, te ukoliko bi se oslobodili dvojnog razlomka dobili bi $X_{ij}X_{nk}/X_{nj}X_{ik}$, što je identično formuli koja bi se dobila razvijanjem dvojnog razlomka iz (3).

zatelja se kreće u intervalu $[0, +\infty)$ pri čemu samo vrednosti veće od 1 reprezentuju iskazane komparativne prednosti.²⁴ Indikator otkrivene komparativne prednosti počiva na pretpostavci da su svetska tržišta integrisana te da ne postoji diskriminacija u merama protekcionističke spoljnotrgovinske politike, što nije podudarno sa realnim okolnostima. Takođe, praćenjem promene ovog indikatora u vremenu moguće je identifikovati spoljnotrgovinske sektore kod kojih raste komparativna prednost kao i one kod kojih ona opada. Ukoliko bi vrednost indikatora otkrivene komparativne prednosti u baznom periodu obeležili sa RCA_0 , a njegovu vrednost u posmatranom periodu sa RCA_1 , stavljanjem u odnos ovih vrednosti (RCA_1 / RCA_0) dobili bi pokazatelj promene komparativne prednosti u vremenu i to za svaki statistički sektor međunarodne trgovine. Vrednost odnosnog količnika veća od 1 značila bi porast komparativne prednosti za dati statistički sektor, dok bi vrednost manja od 1 ukazivala na njeno pogoršanje.

Za potrebe ovog rada, analizirana je komparativna prednost izvoza Srbije u Evropsku uniju u odnosu na spoljni izvoz EU i to u ravni dvocifrene SMTK (revizija 3). Primenom formule (3) na empirijske podatke o izvozu, izdvojeni su sektori u kojima je 2003. godine iskazana komparativna prednost.

24 Kao i kod koeficijenta podudarnosti i indeksa intra-industrijske trgovine, veći stepen agregacije približava vrednost RCA jedinici i stoga ga je neophodno računati za tri do četiri nivoa agregacije ispod nivoa na koji se on odnosi.

Tabela 3.1 Otkrivene komparativne prednosti za pojedine sektore 2003. godine

SEKTORI SMTK Rev. 3	Otkrivene komparativne prednosti - RCA				Promena komparativne prednosti u vremenu		
	2000	2001	2002	2003	2001/2000	2002/2000	2003/2000
06 Šećer, proizvodi od od šećera, med	0.42	15.75	38.11	29.99	37.2	90.1	70.9
05 Povrće i voće	23.26	21.59	21.16	22.50	0.9	0.9	1.0
22 Uljano seme i plodovi	2.80	3.32	5.82	12.77	1.2	2.1	4.6
62 Proizvodi od kau čuka	8.18	9.67	11.71	11.61	1.2	1.4	1.4
24 Pluta i drvo	14.78	10.67	9.31	10.08	0.7	0.6	0.7
85 Obuća	8.17	9.63	7.30	9.36	1.2	0.9	1.1
84 Odeća	7.92	8.73	6.71	6.75	1.1	0.8	0.9
23 Sirovi kau čuk	4.65	9.43	10.52	6.35	2.0	2.3	1.4
68 Obojeni metali	6.00	4.68	4.72	5.52	0.8	0.8	0.9
21 Kože sirove, krzna ne činjena	2.17	4.07	2.43	3.39	1.9	1.1	1.6
08 Stočna hrana(sem žitarica u zrnu)	3.82	1.41	1.86	3.36	0.4	0.5	0.9
82 Nameštaj i delovi	1.83	1.46	1.66	2.87	0.8	0.9	1.6
28 Metalne rude i otpaci metala	0.75	1.46	2.43	2.87	2.0	3.3	3.8
63 Proizvodi od plute i drveta	3.05	3.37	2.32	2.82	1.1	0.8	0.9
00 Žive životinje	4.06	6.90	3.49	2.80	1.7	0.9	0.7
57 Plastične materije u primarnim oblicima	2.61	2.46	3.05	2.47	0.9	1.2	0.9
67 gvožđe i čelik	4.36	2.87	4.01	2.46	0.7	0.9	0.6
43 Prerađena životinjska i biljna ulja, masti	3.60	3.39	2.58	2.34	0.9	0.7	0.7
32 Kameni uglj, koks i briketi	0.02	0.35	0.00	2.04	16.2	0.0	94.4
25 Celuloza i otpaci od hartije	12.64	8.15	5.61	1.97	0.6	0.4	0.2
35 Električna energija	0.15	0.00	0.00	1.60	0.0	0.0	10.7
29 Životinjske, biljne materije	1.39	1.41	1.30	1.39	1.0	0.9	1.0
12 Duvan i proizvodi od duvana	0.10	0.21	0.14	1.34	2.1	1.4	13.5
04 Žitarice i proizvodi	1.52	0.48	4.31	1.32	0.3	2.8	0.9
42 Čvrste biljne masti i ulja	3.14	2.85	0.95	1.09	0.9	0.3	0.3
69 Proizvodi od metala, nepomenuti	1.23	1.03	0.92	1.03	0.8	0.7	0.8

Izvor: Proračun autora na bazi podataka preuzetih iz *External and intra-European Union trade- Statistical yearbook, data 1958-2003.*, Eurostat i Republičkog zavoda za statistiku.

Uočavamo da postoji velika sličnost tabele 1.2 i tabele 2.1. Zapravo svi sektori koji su obuhvaćeni tabelom 1.2, izuzev raznih proizvoda za ishranu -09, nalaze se i u tabeli 2.1. Od ukupno izdvojenih 26 sektora (tabela 2.1), 19 sektora spada u grupu primarnih, dok svega 7 sektora spada u grupu industrijskih proizvoda od čega su tri sektora radno intenzivni proizvodi.²⁵ Vrednosno posmatrano, udeo

25 U primarne proizvode prema UNCTAD-ovoj metodologiji spadaju sledeći sektori tabele 3.1: 06, 05, 22, 24, 23, 68, 21, 08, 28, 00, 67, 43, 32, 25, 35, 29, 12, 04 i 42. Preostali sektori sačinjavaju industrijske proizvode od čega su robne kategorije: 82, 84 i 42. Preostali sektori sačinjavaju industrijske proizvode od čega su robne kategorije: 82, 84 i 85 radno-intenzivna dobra.

selektovanih primarnih dobara u ukupnom izvozu Srbije u EU 2003. godine je iznosio 39.5 %, što je, osvrćući se na ranije konstatovanu činjenicu da je učešće ovih proizvoda u ukupnom izvozu Evropske unije iste godine iznosilo 13,2 %, još jedan dokaz o niskoj međunarodnoj konkurentnosti srpske ekonomije. Jedini sektor koji spada u grupu tehnološki-intenzivnih proizvoda u kome je srpska privreda iskazala komparativne prednosti je proizvodnja plastičnih materija u primarnim oblicima -57, koji je 2003. godine učestvovao u ukupnom robnom izvozu Srbije u EU sa 3,4 %. Ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da su iste godine tehnološki proizvodi učestvovali u ukupnom srpskom robnom izvozu u EU sa 15 %, postaje kristalno jasno da u većini izvoznih, tehnološki intenzivnih sektora, srpska privreda nije u stanju da ostvari komparativne prednosti. Takođe, činjenica da su svi sektori tabele 2.1 2003. godine učestvovali u robnom izvozu Srbije u EU sa 74,9 % i istovremeno u spoljnom izvozu EU sa 15,3 % potvrđuje njihovu nisku podudarnost prikazanu u formi koeficijenta podudarnosti u tabeli 1.4. Sektori sa najbrže rastućom komparativnom prednošću u periodu 2000-2003. godina su: kameni ugalj, koks i briketi -32, šećer, proizvodi od šećera i med -06, duvan i proizvodi od davana -12, telekomunikacioni aparati -76, električna energija -35, nafta i naftni derivati -33 i svi, izuzimajući telekomunikacione aparate, spadaju u grupu primarnih proizvoda.

Prethodna analiza nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da je srpska ekonomija u periodu od 2000. do 2003. godine uspela da se integriše u tržište Evropske unije prevashodno posredstvom primarnih proizvoda koji istovremeno (oslanjajući se na analizu Cx) predstavljaju osnovni izvor strukturne neprilagođenosti srpskog izvoza potrebama Evropske unije.

ZAKLJUČAK

I pored priznanja da je spoljnotrgovinski deficit ključni problem srpske privrede, kreatori ekonomske politike nisu pokazali dovoljno sluha za dobronamerana upozorenja pojedinih ekonomista. Nerazvijen sistem necarinskih mera, nagla liberalizacija domaćeg tržišta, potpisivanje preferencijalnih trgovinskih sporazuma sa zemljama iz okruženja, brz rast domaće potrošnje i zarada i dezinflacionirajuća politika kursa dinara doprineli su progresivnom širenju deficita u robnoj razmeni sa inostranstvom.

Analize prikazane u ovom radu u punom svetlu afirmišu potrebu za ozbiljnim pristupom u rešavanju ovog problema. Vlada bi trebala da se, što je moguće više, fokusira na necarinske zaštitne mere i mere podsticanja izvoza. Iskustva drugih zemalja u tranziciji bi mogla poslužiti da se što pre izađe iz začaranog kruga ne bi li se izbegle negativne konsekvence dosadašnje politike. Prihvatajući da

je za Srbiju u kratkom roku veoma važno da svim fiskalnim i monetarnim instrumentima stimuliše izvoz onih proizvoda koji čine najveći procenat ukupnog izvoza, autor ovog rada, ipak, smatra da je dugoročno neophodno posvetiti značajniju pažnju poboljšanju strukture privrede i izvoza. Privlačenjem stranih direktnih investicija kroz proces dubokog restrukturiranja i privatizacije domaćih preduzeća i to prevashodno u one sektore za kojima postoji visoko interesovanje i rastuća tražnja u Evropskoj uniji, Srbija bi mogla da stvori pretpostavke za dugoročno povećanje izvoza i stabilizaciju deviznih rezervi što je preduslov održavanja spoljne likvidnosti i konvertibilnosti dinara kao i poboljšanja ekonomskog ambijenta. Zbog toga bi naredni korak vlade trebao da bude formiranje ekspertске grupe čiji bi zadatak bio izrada strategije privlačenja stranih direktnih investicija, uz insistiranje na njihovoj adekvatnoj sektorskoj strukturi.

LITERATURA

- Allen, R.G.D., *Mathematical Economics*, Macmillan and Co. LTD., London, 1966.
- Balassa, B, *Trade Liberalization Among Industrial Countries*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967.
- Economic survey of Europe*, 2003, No 2., Economic Commission for Europe, Geneva, UN.
- External and intra- European Union trade*, Statistical yearbook, data 1958-2003.,EUROSTAT.
- O.Kovač, J. Kozomara, P. Jovanović Gavrilović, M. Kovačević, B. Pelević, *Međunarodni ekonomski odnosi*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 1997.
- P.Petrović, *Unapređenje izvoza kao pretpostavka daljeg toka reformi*, Konkurentnost privrede i izvoza, Ekonomski anali, Savetovanje ekonomista, privrednika i bankara, septembar 2004, Ekonomski fakultet u Beogradu.
- P.Petrović, *Srbiji su neophodne strane direktne investicije*, Ekonomska politika i razvoj 2004/2005, Ekonomski anali, Savetovanje ekonomista, privrednika i bankara, decembar 2004, Ekonomski fakultet u Beogradu.
- Podaci Republičkog zavoda za statistiku.
- R. Kovačević, *Ekonomski odnosi Jugoslavije sa inostranstvom*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 2003.
- <http://www.nbs.yu/serbian/index.htm>
- <http://www.statserb.sr.gov.yu/>